

Arap Dilinde ve Kur'ân'da Deyimlerin Etkisi

Zaid Al-Badaren | 0000-0001-8633-7381 | zaid.isaac@trabzon.edu.tr

Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye

ROD ID: 04mmwq306

Muhammet Yılmaz | 0000-0001-8766-1183 | muhammet.yilmaz@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Rize, Türkiye

ROD ID: 0468j1635

Öz

Deyimler, satırlar dolusu bilgileri kısa bir şekilde ifade eden edebî ve belâği sözler manzumesidir. Verilmek istenen mesajı kısa ve çarpıcı bir şekilde ifade etmek için her dilde sıkça kullanılmaktadır. Arap dilinde de yazılı metinlerde ve günlük hayatta sıkça kullanılan deyimler, dil kullanımının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Deyimler, Kur'ân'ın anlaşılmasında da önemli bir yere sahiptir. Bu kısa ifadeler, etkileyici manalarıyla insanın ruhuna işleyerek duygu dünyasında derin izler bırakır ve anlatımı kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir. Deyimler, toplumların kültürü hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biridir. Zira deyimler verilmek istenen mesajı zihne yaklaştırır ve sağlam bir şekilde yer edinmesini sağlar. Deyimlerin oluşumunda dinî, edebî, siyasi, kültürel, psikolojik, eğitici/öğretici, iletişimsel ve zihinsel faktörlerin etkileri olduğu bir gerçektir. Günlük hayatta ibret ve mevze aracı olan deyimlerin, Arap dili kurallarının teşekkül sürecinde kendisiyle istihâd edilen kaynaklardan olması, dilbilimi açısından önemini artıran diğer bir husustur. Hacimli bir çalışmayı mucip olan deyimler konusu, bu makalede Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması bağlamında inceleme konusu edilmiştir. Deyimlerin Arap şiiyle ilişkisi, Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasındaki katkısı, rolü ve önemi, çalışmamızın temel konusudur.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Arap Dili, Deyimler, Mesel, Şiir.

Atıf Bilgisi

al-Badaren, Zaid - Yılmaz, Muhammet. "Arap Dilinde ve Kur'ân'da Deyimlerin Etkisi". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 429-449.

<https://doi.org/10.33718/tid.1355562>

Geliş Tarihi : 05.09.2023

Kabul Tarihi : 21.10.2023

Yayın Tarihi : 31.12.2023

Değerlendirme : İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Etik Beyan : Bu çalışma Prof. Dr. Muhammed Yılmaz danışmanlığında devam eden "Kur'an'daki Deyimlerin Cahiliye Şiirinde Kullanımı" başlıklı Doktora Tezi

esas alınarak hazırlanmıştır (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
Rize/Türkiye, 2023).

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve
yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Taraması : Yapıldı - iThenticate

Yazar Katkıları : Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Çıkar Çatışması : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve
çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Influence of Idioms in the Arabic Language and the Qur'an

Zaid Al-Badaren | 0000-0001-8633-7381 | zaid.isaac@trabzon.edu.tr

Trabzon University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric,
Trabzon, Türkiye

ROD ID: 04mmwq306

Muhammet Yılmaz | 0000-0001-8766-1183 | muhammet.yilmaz@erdogan.edu.tr

Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Rize, Türkiye

ROR ID: 0468j1635

Abstract

Idioms are a collection of literary and eloquent phrases that briefly express lines of information. It is frequently used in every language to express the meaning to be given in a short and striking way. Idioms, which are also used frequently in Arabic language in written texts/acquis and daily life, represent an important part of language utilization. Idioms also have an important place in understanding the Qur'an. These short expressions, with their impressive meanings, leave deep traces in the emotional world by penetrating the soul of the person and have a life-facilitating function. Idioms are one of the main sources that give information about the culture of societies. Because idioms bring the meaning to be given closer to the mind and ensure that it has a solid establishment. It is a fact that religious, literary, political, cultural, psychological, educational/instructive, communicative and mental factors have effects the formation of idioms. The fact that the idioms, which are a means of example and a tool in daily life, are the sources that were consulted in the formation process of the rules of the Arabic language, is another issue that increases its importance in terms of linguistics. The subject of idioms, which deserves a voluminous study, has been examined in the context of understanding the Qur'an in this article. The relationship of idioms with Arabic poetry, their contribution to the understanding of the Qur'an, their role and importance are the main subjects of our study.

Keywords

Tafsir, The Arabic Language, İdioms, Mesel, Poetry.

Citation

al-Badaren, Zaid - Yılmaz, Muhammet. "The Influence of Idioms in the Arabic Language and the Qur'an". *Trabzon Theology Journal* 10/2 (December 2023), 429-449.

<https://doi.org/10.33718/tid.1355562>

Date of Submission : 05.09.2023

Date of Acceptance : 21.10.2023

Date of Publication : 31.12.2023

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "The Use Of

The Idioms Of The Qur'an In Pre-Islamic Poetry", supervised by Prof. Muhammed Yılmaz (Recep Tayyip Erdoğan University, Rize/Türkiye, 2023).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - iThenticate

Author Contributions: Author-1 (%55) - Author-2 (%45)

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Günümüzde Kur'ân-ı Kerim'i edebî sanatlar ve belâgat açısından değerlendirme çabaları, birkaç nedenden dolayı zorluk arz etmektedir. Bunların başında, günümüz edebî sanatlarının iyi bilinmemesi ve Kur'ân'ın nüzulündeki belâgat hakkında yeterince bilgi birikimine sahip olunamaması gelmektedir. Nitekim Kur'ân'ın indirildiği dönemde, kendisiyle bir nevi edebî alanda rekabet içinde olan o dönemdeki şiirin ve hitabetin ne konumda olduğunun bilinmemesi, yüksek derecede belâgat ve fesahat içeren Kur'an deyimleri hakkında bir şey söylenmesini zora sokmaktadır.

Bu çalışmada deyimlerin oluşum aşaması, Arap dilindeki yeri ve değeri açıklanarak İslâm öncesi ve sonrası kullanımları ele alınmaktadır. Ayrıca deyimlerin Arap Edebiyatı'ndaki yerine, kullanıldıkları dönemlere değinildikten sonra diğer edebî türler ve özellikle şiir ile olan bağlantısı ve Kur'ân'daki kullanımları değerlendirilmektedir. Deyimlerin tıpkı şiir gibi nasıl nesilden nesile yayıldığı, lafzındaki sabitliği, insan ahlâkı, düşünce ve yaşamındaki yeri, belâgat ile olan bağlantısı ve insanları etkilemek için hangi şekillerde kullanıldığı gösterilmektedir.

Deyimlerin insan ve toplum üzerindeki etkilerini, örf, adet, yaşam biçimi, deneyim ve tecrübeleri başkalarına aktarırken bunlardan nasıl yararlandığı hakkında da bilgi verip ayrıca insanın nefsi, ruhu ve psikolojisi üzerindeki etkisiyle birlikte öğrenim süreci, sosyal, zihinsel, siyasal/kültürel, edebî ve sanatsal etkilerine de değinilmektedir.¹ Ayrıca Kur'ân'ı Kerim'in Arap dilindeki deyimlere olan etkisi, kalıcı hale gelmelerindeki katkısı, Kur'ân'daki deyim çeşitleri ve bunların kullanım şekilleri izah edilmektedir.

Atasözleri ve mesellerin temelinde asıl olarak deyimler bulunur.² Bazı deyimler, varlıklarını sabit kalarak sürdürmüş ve bazıları ise gelişim ve değişime uğrayarak atasözleri ve mesel halini almıştır. Bu sebeple Arap dilinde herhangi bir deyim aynı anda hem atasözü hem de mesel başlığı altında bulunabilir. Türkçe'de deyim kavramı tek ve sınırlı bir manayı kapsıyor olsa da Arap dilinde özellikle de câhiliyye döneminde bu kavram içinde hem atasözlerini hem de meselleri bulundurur.³ Arap dilindeki eski yazılı eserleri incelediğimizde deyim, atasözü ve mesel kavramlarının tek bir anlamı ifade etmek için kullanıldığını görürüz.⁴ Fakat bu ifade biçimi zamanla gelişip her biri farklı başlıklar altında incelenmiştir. Bu çalışmada, atasözü ve mesel kavramları kullanılmış olup özünde her biri deyim olarak nitelendirilmiştir.⁵

Arap deyimleri hakkında yapılan çalışmaların hacmi ve çeşitliliği oldukça geniş olsa da yapılan çalışmalar bu alanın edebî ve estetik yönlerini keşfetme açısından yetersiz kaldığı kanaatindeyiz. Buna bağlı olarak ilgili konu her dönemde araştırmaya ihtiyaç duyar. Bu çalışmada Arap deyimlerinin önemi, dildeki konumu, şiir ile olan ilişkisi ve Kur'ân'ı Kerim ile olan bağlantısı hakkında bilgiler içerir.

1 Muhammed Cabir el-Feyyâz, *el-Emsâl fi'l-Kur'an'il-Kerim* (Amerika Birleşik Devletleri: el-Ma'hadu'l-Âlemi'l-Fikiri'l-İslâmî, 1993), 12.

2 Muhammed Tefvik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-Asrû'l-Câhilî* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1988), 34.

3 Hasan Tahir Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye* (Irak: Muessesetü'l-Ulûmi'n-Nehci'l-Belağati, 2017), 30.

4 Tefvik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-Asrû'l-Câhilî*, 33.

5 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 28; Abdülmecid Katameş, *el-Emsâlü'l-Arabiyye Dirâse Târihiyye Tahlîliyye* (Şam: Dârü'l-Fikr, 1988), 19.

Bu alanda pek çok çalışma yapılmıştır.⁶ Abdülmecid Katameş tarafından kaleme alınan *el-Emsâlül-Arabiyye dirâse târîhiyye tahlîliyye* ve Muhammed Tefvik tarafından yazılan *el-Emsâl ve'l-asru'l-câhîlî* adlı eserler, Arap dünyasında bu çalışmaların en önemlileri arasında yer alırken; Abdülcelil Bilgin'in *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşşerî'nin Keşşâf'ı*⁷ isimli tezini ise Türkçe çalışmalar arasında zikredebiliriz.

Her ne kadar bu çalışmalar geniş kapsamlı olsa da araştırma desteğine ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple bu araştırmanın gayesi, Arap dili mirasının bir parçası olan deyimler hakkında genel bilgiler vermek ve şiirle olan bağlantısını karşılaştırmalar yaparak ortaya koymaktır. Çünkü deyimlerin şiirle olan bağlantısı ve bu ikisinin karşılaştırılması hakkında oldukça kısıtlı çalışmalar vardır. Bu çalışma da bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aramayı hedeflemektedir: Deyimlerin Arap dili ve Kur'an'ı Kerim'deki önemi nedir? Deyimler ile şiir arasındaki ilişki nedir? Deyimlerin hangi alanlarda etkileri vardır?

1. Arap Dilinde Deyimlerin Tanımı, Önemi ve Ortaya Çıkışı

Deyimlerin kullanımları câhiliye dönemine kadar dayanmakla birlikte bunların en eskisi Lokmân, Âd kabilesine⁸ ait olup, onların şiirleriyle şöhret kazanmıştır.⁹ Bu şairler deyimleri şiirlerinde etkileyici bir tarzda, edebî ve açık bir üslupla ustaca kullanmıştır. İslâm öncesi edebiyatı inceleyenler, deyimlerin bu döneme ait edebiyatla yakından ilişkili olduğunu görecektir. Çünkü her çağda olduğu gibi şiir, belâgat ve nesir ile sürekli yakından ilişkili olmuştur.

Her milletin edebiyatında deyimlerin özel bir önemi vardır. Özellikle muhatap kitleleri etkilemek ve yazdıklarını hikmetli sözlerle süslemek için yazarlar eserlerinde, şairler şiirlerinde deyimleri kullanma gereği duymuştur. Bu nedenle ulusların kendileri için atalarından kalan mirasın ayrılmaz bir parçası olan deyimlerin önemi giderek artmıştır.

Arapça'da deyim, darb-ı mesel, atasözü ve mesel kelimesi aynı anlamı ifade eder.¹⁰ Ancak Türkçe'de bu kavramlar arasında bazı farklılıklar olduğu iddia edilmektedir.¹¹ Arapça da “deyim” ifadesi geniş anlamlı bir kavramdır. Zira her dilin kendi içinde farklı bir mantığı vardır. Arapça'da misal, atasözü ve darb-ı mesel kavramlarını içeren deyim; “Kendisiyle konuşulan kişiye yani muhataba, görülen ve kastedilmek istenen somut bir şeyi zihninde canlandırmasını sağlamak amacıyla bir konu hakkında verilen örnek” şeklinde tanımlanmaktadır.¹² Bu tanım, “çadır dikmek/ صَرَبَ الخَيْمَةَ” kullanımından alınmıştır. “Mesel” kavramını; bir manayı, hikmeti, hücceti veya ibret alınacak olayı ifade etmek şeklinde açıklayanlar da vardır.¹³ Mesel kavramının bir diğer tanımı da şu şekildedir: “Verilecek örneğin lafzını;

6 Tefvik, *el-Emsâlül-Arabiyye ve'l-Asrül-Câhîlî*, 12.

7 Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşşerî'nin 'Keşşaf'ı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 14.

8 Âd kabilelerinden biridir ve câhiliyye krallarından Lokman'a kadar uzanır. Ahkaf bölgesinde yaşayan bir Yemen kabilesidir. Sonraki dönemlerde kayboldu ve ondan hiçbir iz kalmadı.

9 Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *el-Asrül-Câhîlî* (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1960). 405.

10 Milhim, *el-Emsâlül-Arabiyye*, 29.

11 Geniş bilgi için bkz. Erdinç Doğru, *Modern Arapçadaki Deyimlerin Dilbilimsel Açından İncelenmesi ve Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 9.

12 Dayf, *el-Asrül-Câhîlî*, 404.

13 Milhim, *el-Emsâlül-Arabiyye*, 35.

bir manayı, hikmeti, hücceti veya ibret alınacak olayı ifade edecek şekilde inşa etmektedir.”¹⁴ Deyimler ise kökleri toplumların var oluşuna kadar eskiye dayanan ve asırlar boyu dilden dile aktarılan ibretli sözler olarak meydana gelmiştir.¹⁵

Toplumun tümüne mal olması yönüyle deyimlerin, şiirlerin aksine kim tarafından söylendiği veya yazıldığı bilinmemektedir.¹⁶ Deyimler, nesiller boyunca dilden dile aktarılarak tekrarlanan ve sıkça yaşanan hayat tecrübelerini ifade eden ibretli sözler olarak ortaya çıkmış olup sıradan olaylara odaklanan, anlamsız ve soyut bir cümle biçiminde ortaya çıkmış dilsel ifadeler değildir. Nitekim bu entelektüel formülasyon, eski toplumlardan günümüze intikal etmesiyle gelişmiş bir toplumun özelliklerinden, şairlerin net düşüncelerinden ve psikolojik etkisiyle soyut ifade yönteminden çok daha ağır basmaktadır.¹⁷

Öte yandan deyimler, elde edilmiş hazır şablonlar misali işlev görmesiyle, dilin kısır anlatımlardan arındırılmasına katkı sunmuştur. Dil, nasıl ki milletlerin tarih boyunca kültürel mirasını, ilmi düzeyini, edebî ve felsefî başarılarını aktarma konusunda en önemli etken ise, bu mirasın korunmasına vesile olan dili meydana getiren ve ayakta tutan her edebî sanat gibi deyimler de bu alanda önemli bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla toplumların kültür mirası ve düşüncesini koruyan bir araç olan deyimler, dil ve edebiyat için de son derece önemlidir.

Deyimler, genel anlamda Arap Edebiyatının adeta bel kemiğini oluşturan teşbih sanatına dayanmaktadır. Teşbih, belagatın en ince duygularını alıcıya etkili ve veciz bir şekilde iletebilmektedir. Nitekim deyimler, doğru kullanıldığında bizi şaşırtan, hayranlığımızı uyandıran, monotonluktan kurtaran, tekdüzeliği ve can sıkıntısını ruhumuzdan uzaklaştırmakta somut ve soyut anlamlar sunmaktadır.¹⁸

Milletlerin edebî eserlerini temel aldığımızda, nerdeyse içinde deyim bulunmayan bir vaaza veya meşhur bir şiire rastlanılmamaktadır.¹⁹ Deyimler sayesinde bir milleti diğer milletlerden ayıran sosyal, dinî, ekonomik, siyasi ve ahlaki özellikleri tespit edilebilir. Meselâ; Araplar kin besleyen bir kimse için “Devenin kininden beter! / أَحَقُّهُ مِنْ جَمَلٍ” deyimini, Hindu-lar ise böyle bir kimse için “filin kininden beter!” deyimini kullanırlar. Buradan her milletin aynı ifadeyi kendisine özgü değişik figürler üzerinden tanımladığını anlaşılmaktadır.²⁰ Bazen bir milleti oluşturan toplumun farklı insan tabakaları için benzer ya da değişik deyimler kullanıldığını da belirtmekte fayda vardır. Örneğin; çöl ahalisi olan bedeviler ile şehirlerde yaşayan kentliler için farklı ya da benzer deyimler kullanılmıştır.

Savaşlar, barış antlaşmaları, zaferler, fetihler, kahramanlık destanları, özel kıssalar gibi farklı olaylar için özel deyimler ortaya çıkmıştır. Bazen bir kavramla ilgili iki zıt anlamlı cümleden oluşan farklı deyimlere de rastlamak mümkündür. Örneğin; “Acele işte pişmanlık vardır” deymi ile “İyiliğin en hayırlısı ivedilikle yapılandır” deymi arasında bir çelişki

14 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil* (Ankara: TDK, Yayınları, 1995), 359; Geniş bilgi için ayrıca bkz: Abdülcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin 'Keşşaf'ı*, 14.

15 Dayf, *el-Asrû'l-Câhili*, 406.

16 Ebu İbrahim İshak b. İbrahim el-Fârâbî, *Dîvânü'l-Edeb* (Kahire: Mücemma'el-Lugah el-Arabiyye, 1974), 47.

17 Rudolf Sellheim, *el-Emsâl el-Arabiyye-el-Kadîme* (Mısır: Daru'l-Emene, 1971), 27.

18 Abdurrahmân Osman, *et-Teşbihü-ve'l-Kinâye Beyne't-Tanzîri-ve't-Tavzîfi-el-Fenni* (Cezayir: Mektebetü'ş-Şebab, 1993), 38.

19 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 10.

20 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 44.

varmış gibi görünmektedir. Ancak birinci deyimle herhangi bir iş yapılacağına temkinli ve dikkatli olunması gerektiği telkin edilirken ikincisinde ise yapılacak işin hayır işi olması nedeniyle acele edilmesinde fayda sağlanacağı için tembellik edilmemesi öğütlenmektedir. Deyimler pek çok farklı durumu ifade etme özelliğine sahiptir. Yani her durumun kendine has bir deyimidir.²¹

Deyimler, asırlarca insanları etkileyen ve motive eden yaşamın temel direği haline gelmiştir. Bu meyanda Araplar da deyimlere büyük önem atfetmişlerdir. Bu bağlamda hemen hemen hayatın her alanında karşılaşılan durumlarla ilgili mutlaka ders çıkardıkları öğüt verici deyimler kullanmayı ihmal etmemişlerdir.²²

İslâm öncesi dönemde kullanılan Arap deyimleri o günkü insanların edebî ve sanatsal anlamda daha etkili söz söyleme rağbetinden dolayı, sonraki dönemlere ait deyimlerden nitelikleri ve özellikleri bakımından farklıdır. Nitekim o döneme ait deyimler daha edebî bir dil ve belagat kullanılarak formüle edilmiş anlatımlar cümlelere dökülmüştür. Derin anlamlar yüklü olan bu deyimler, üslup açısından dile ve kulağa daha hoş gelen ve bir o kadar da net mesajlar vermektedir. Bu da o devirde yaşayan Arapların dil ve edebiyat konusundaki derinliğini göstermektedir. Zemaşerî (ö. 538/1144) deyimlerin az sözle çok anlam ifade etmeleriyle, hikmet açısından ender rastlanan söz dizeleri olmalarıyla, bir fikrin zihinde canlandırılması açısından mantıksal dokunuşlarıyla ve anlatımdaki letafetiyle, Arap edebiyatının en eski belâgat ve fesahat türlerinden biri olduğunu belirtmiş ve uzun uzadıya anlatılabilecek bir olayın kısa bir şekilde ifade edilmesi ve daha fazla manaları kapsayarak derinlemesine genişlemesini deyimlerin temel özelliklerinden olduğunu ifade etmesiyle bu duruma dikkat çekmektedir.²³

Deyimler, bir bütün olarak ele alındığında genellikle iyi bir anlatıma, ince bir telaffuza ve abartıdan uzak bir kompozisyon gücüne sahip oldukları söylenebilir. Bununla beraber bazı deyimlerin; anlam bakımından hoş görülmemekle birlikte, edebî sanatlar ve belagat açısından değer taşıdıkları göz ardı edilmemelidir.

2. Deyimlerin Arap Edebiyatındaki Yeri ve Şiir ile İlişkisi

Arap Edebiyatı'nda deyimler, câhiliye dönemi deyimleri ve İslami deyimler olmak üzere ikiye ayrılır. Kur'ân'daki deyimler, yaygın veciz deyimler ve kıyasi deyimlerden meydana gelir. Edebiyatçılar kıyasi deyimlere "et-Teşbîhu'l-murekkeb" veya "et-temsîl" adını vermişlerdir.²⁴ İslami deyimler kısmında ise Hz. Peygamber'e nispet edilen birçok deyim olduğu gibi sahâbe ve tabîine nispet edilen deyimler de vardır. Örneğin; sahâbi Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın (ö. 65/684-85) "Peygamber'den bin mesel belledim." dediği nakledilmiştir.²⁵

Deyimler, şiirden bazı yönleriyle farklı olsa da söylem, anlam ve etki bakımından şiirin taşıdığı özelliklerin çoğunu taşımaktadır. Bu nedenle Araplar, deyimler ile şiir arasındaki bu

21 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 41.

22 Fârâbî, *Divânü'l-Edeb*, 47.

23 Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, *el-Müstaksâ fi emsâli'l-'Arab* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1987), 1/1.

24 Abdurrahmân Hasan Habanneke, *el-Emsâlü-el-Kur'âniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1980), 8.

25 Tacettin Uzun, "Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (2003), 15.

farklı özelliklere dikkat ederek, birbiriyle yakından ilişkili iki edebî alana sahip olan şiir ile ilgilendikleri kadar deyimler ile de önemli ölçüde yakınlık kurmuşlardır. Eğer Arapların en belirgin söz sanatı olan şiir ile atasözlerini birbiriyle karşılaştıracak olursak, hayatın gerçekçi ifadesiyle aralarındaki farkı görebiliriz. Nitekim şiir artırılabilir ve süslenebilir, oysa deyimler ne artırılır ne de mübalağalı bir anlatıma ihtiyaç duyar. Bu nedenle deyimi nakleden kimse, tamamen olayın tabii şeklini aktarmaya odaklanır. Aralarındaki fark ise tespit ve tahkik alanının farklılığından kaynaklanır ki bu da deyimlerin önemini ve tarihsel değerini ortaya çıkarmaktadır.²⁶ Araplar arasında tıpkı şiir gibi deyimler de günlük hayatın her alanına girmiştir.²⁷

Deyimler ile şiir ve şairler arasındaki ilişki, insanların karşılıklı tecrübe ve meziyetlerinin aynı paydada bulunduğu güçlü bir tarihi geçmişe dayanmaktadır. Birçok şiir dizesi halk arasında deyim haline gelmiş, buna mukabil birçok deyim de kasidelerde yer almıştır. Hatta bazı şairler, halkın dilinde dolaşan birtakım deyimleri kaside haline getirmişlerdir. Örneğin; “Rüzgâr, gemilerin istemediği –yönden de- gelebilir” (قَاتِي الرِّيحَ مَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ) deyimini, Araplar arasında yoğun olarak kullanılmaktadır. “Ne ile oyalanır” (بِمَا التَّعَلَّى) başlıklı deyimde göre “Kişi her temenni ettiğini elde edemez - Zira rüzgâr bazen gemilerin istemediği yönden de eser.” (مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ - تجري الرياح بما لا تشتهي السفن) Görüldüğü gibi; daha sade ve dile hoş gelmesi ya da zihinlerde bıraktığı etki nedeniyle deyim ve şiir gibi bazı edebî sanatlar, kimi zaman insanlar arasında algı yanılması veya sehven öyle sanılması nedeniyle iç içe girmiştir. Bu durum bazen şair ve yazarların şiir ve kasidelerinde yoğun olarak deyimleri kullanmalarından kaynaklanmış olduğunu da belirtmek gerekir.²⁸

Öte yandan birçok âlim, önemleri ve birbiriyle doğrudan bağlantıları nedeniyle şiir ve deyimler arasında bağlantı kurmuştur. Ayrıca deyimlerin söz dizimine bakıldığında, esasen şiirin mısralarına benzerlik yönüyle de bir ilişki söz konusu olduğu açıkça görülecektir. Bu ilişki nedeniyle birtakım avantajlar elde edilmektedir.

3. Deyim ile Şiir Arasındaki Benzer Özellikler

Şiirin Araplar arasında yaygın olmasına paralel olarak deyim de bundan nasibini almış, itibar ve şöret bulmuştur. Bütün farklı çağlarda gerek sayıca büyük milletlerin gerekse de ufak toplumların birçok meziyetlerinin aktarılmasına vesile olmuştur. Bu ikisi arasındaki bazı benzerlikler şu şekildedir:

3.1. Yayılma

Arap şiiri tarih boyunca halk arasında dilden dile ve nesilden nesile aktarma yoluyla geniş coğrafyalara yayılma imkânı bulmuştur. Deyimlerin de Arap toplumunun sürekli iletişimi araçlarından olması ve şiirle aynı özellikleri taşıması nedeniyle, tıpkı şiir gibi dilden dile aktarılarak yayılmıştır.²⁹

26 Ahmed Abdülğaffar Abdeh, *Emsâlûna-el-Mevrûsetü Kıymetehâ-el-Edebiyye-ve'l-Fikriyye* (Mısır: el-Mektebetü'l-Mısriye, 2000), 24.

27 Tevfik, *el-Emsâlû'l-Arabiyye ve'l-Asrû'l-Câhilî*, 35.

28 Ebû Hilâl Hasan b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Cemheretü'l-Emsâl*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 'Abdülmecid Kutamîş (Riyad: el-Müessesetü'l-Arabiyye-el-Hadise, 2000), 10.

29 Emin İsmail Tevfik Bedran, "el-Emsâlû ve Tevzîfiha fi Eşari'l-Cahilî," *Mecelletü Külliyyeti ed-Dirasâti el İslâ*

Arapların dillerindeki deyimlerin 'kaçıp göçen' deymiyle tarif edilerek, hür ve serbest olup yaygın dolaşan sözler anlamında kullanılması bu duruma işaret etmektedir. Nitekim deyimler, anlaşılabilen ve kimsenin cevap veremeyeceği kadar zor olan cümleler gibi değil, herkesin anlayabileceği kolaylıkta sözlerden oluşmaktadır.³⁰

3.2. Sabitliği

Şiirin vezni sabit, sözleri ince bir vezinle yazılmış ve değişmezdir. Şiir ve kasideler yazarın söylediği ya da kaleme aldığı gibi muhafaza edilmektedir. Bu durum, şiiri diğer edebî sanatlardan ayıran en önemli özelliktir. Nitekim deyimler de aynı özelliğe sahiptir. Çünkü deyimler, sözleri sabit olup hiçbir değişime uğramayan ya da başka kelimeler ilave edilerek süslemeye ihtiyaç duyulmayan kalıp sözlerden ibarettir. "Sen sütü yazın kaybetmiştin." (الصَيْفُ ضَيَعَتِ اللَّبَنَ) deymi bunun açık bir örneğidir. Bir kadın yaz mevsiminde zengin ve yaşlı eşinden boşanmış, daha sonra genç ve yoksul biriyle evlenmişti. Aynı kadın bir süre sonra eski kocasından süt istemeye gidince "Sen sütü yazın kaybetmiştin" sözü ile geri çevrilmiştir. Bu söz zamanla bir şeyin fırsatını kaçıran kimseler için kullanılan bir deyim olmuştur. Görüldüğü gibi burada söz sabit kalmış ve benzeri durumlar için kullanılan bir örnek deyim halini almıştır.³¹

3.3. Ahlâk ve Erdemleri Teşvik

Bazı istisnaları olsa da genel olarak deyimlerin ve şiirin, ahlâk ve faziletlere sevk etmesi ve kötü huyları reddetmesi bakımından büyük önemi vardır. Çünkü deyimler, insan ahlâk ve düşüncesini, âdetlerini, örf ve ananelerini, inanç ve kültürünü aktarmada önemli rol oynamaktadır. Hatta deyim, insan deneyimini aktarmadaki içsel derinliği nedeniyle bu alanda şiirden daha büyük bir etkiye sahip olduğu da söylenebilir. Nitekim, deyimlerin insanların sosyal, siyasî, zihinsel ve dinî yapılarını etkilemede şiirden daha etkin olduğu kabul edilmiştir.³² Deyimler, insanlara kaybettikleri hikmetleri hatırlatmakta, ruhlara yol gösterme ve ibret alma meziyeti kazandırmaktadır.

3.4. Belâgat

Arap belâgati açısından şiir, diğer edebî sanatlarla kıyasla daha farklı ve önemli bir konuma sahiptir. Nitekim belâgat ilminin doğuşu ve gelişimi de şiir sayesinde olmuştur. Şiirin belâgati çerçevesinde ise Kur'ân'ın îcâzı fark edilmiş ve incelenerek ortaya konulmuştur. Nitekim şiir, Arap belâgatının bel kemiğini oluşturmuştur. Öte yandan deyimlerde de belâgat sanatının özellikleri kullanılmaktadır.³³ Deyimler, zihinlerde sürekli bir kalıcılık sağlamak için belâgat sanatları dâhilinde olan, kinaye, istiare, cinas gibi şiirde de bulunan birçok edebî sanatı bünyesinde ihtiva etmiştir. Örneğin; şiirde gördüğümüz temsil ve teşbih gibi

miyyeti vel Arabiyye 33/8 (2017), 1034.

30 Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdi el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih* (Mısır: Matbaatus-Sea-de, 1955), 195.

31 Askerî, *Cemheretü'l-Emsâl*, 7.

32 Ebû Abdullah Muhammed b. Ali Hakîm et-Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne*, thk. Es-seyyid el-Cemili (Beyrut: Dâru Üsâme, 1987), 4.

33 Ebu Hayyan el-Tevhîdî, *el-Emtâ' ve'l-Muâne* (Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve'n-Neşr, 1939), 334.

özgün sanatları, deyimlerde de görmemiz mümkündür.³⁴

3.5. Telaffuzda Genişlik ve Esneklik

Şiirlerde zaman zaman şairler, kafiye ya da şiir uğruna bazı gramer kurallarını çiğneyebilmektedir. Bazen deyimlerde de sık kullanımları nedeniyle ya da konuşmada telaffuzu kolaylaştırmak maksadıyla orijinalliğinden uzaklaşılabilir. Dolayısıyla “sık kullanımlarından dolayı şiirde kullanılan hususların deyimlerde de kullanılması uygundur.”³⁵ Telaffuzda kolaylık ve anlamda genişlik kazandırmak amacıyla, kinaye yoluyla kısa bir deyim çok şey ifade etmektedir. Örneğin; “Boğulanı koruyun/ أَقْتِدْ مَخْنُوقٌ” yani, boğulma derecesinde sıkıştırılan kimsenin, kendisine şefkat edenlere de zarar vermesi muhtemeldir. Şerli-kötü- bir gece geçirildiğinde “gece oldu/ وَأَصْبَحَ لَيْلٌ” denilir. “Papağanı ört!/ أَطْرِقْ كَرًا” deyimiyile de Araplar, papağan cinsi bir kuşu avlamak için bir çukur açar ve çukurun üzerini bir örtü ile gizleyip avlardı.³⁶

Bu itibarla Araplar, “sözün en değerlisi, başka söze ihtiyaç duymayandır”³⁷ derler. Veciz ve açık sözler, açıklamaya ihtiyaç duyulmayan sözlerdir. Hz. Peygamber, içerisinde yaşadığı Arap toplumunun en fasihi ve en açık sözlüsü idi. Onun, hiçbir zaman “yani” kelimesi kullanmadığının muhaddisler tarafından teyit edilmesi, bunun açık bir delilidir. Bu anlamda şiir ve deyimler arasında tamamlayıcı bir ilişkinin olduğunu, yapı ve işlev bakımından benzerlikler bulunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü birçok deyim, aslında şiir mısralarında geçen menfi ya da müspet sözler şeklinde yer almaktadır.³⁸ Bir şairin, deyimleri ustaca kullanma yeteneğinin var olup olmadığına bakarak, dili hakkında bir yargıya varmak mümkündür.

4. Deyimlerin Etkileri

Deyimlerin toplanması ve tasnif edilmesi, dildeki etkisini ve önemini göstermektedir. Deyimler, kökleri geçmişe dayanan bir toplumun kültürel yapısını, duygularını, düşüncelerini, kültürünü, edebiyatla olan bağını, gelişim aşamalarını ve yaşam biçimlerini yansıtmakta, resmini zihnimize canlandırmaktadır. Bu nedenle deyimler, bir toplumun psikolojisini, entelektüel ve kültürel gelişimini öğrenme, gelecekteki durumunu analiz etmesi konusunda önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle deyimler, günümüzde toplum kültürlerini inceleyen yoğun bilimsel ve sosyal çalışmaların kaynağı haline gelmiştir.³⁹

Deyimlere olan ilgi; sözün öz ve anlatımın geniş olması, amaç ve işlevselliği açısından yaygın kullanım alanı bulmasından kaynaklanmaktadır. Deyimler ve hikâyeler, zihinde belirli bir algı oluşturmada ya da kişi ruhunda bir rahatlama hissi uyandırmada çokça kullanılmaktadır. Deyim ve hikâyelerin, bazen her biri aynı ya da farklı eğitici amaçlar için

34 Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne*, 62.

35 Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktedab*, thk. 'Abdulhâlik 'Udayme (Mısır: el-Meclisü'l-Alâ li'ş-Şuûni'l-İslamiyye, 1994), 261.

36 Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vucûhi Şevâzî'l-Kırâati ve'l-idâhi anhâ*, thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülfettah İsmail Şelebî (Beyrut: Dâru Sezgin, 1986), 70/2.

37 İbrâhîm Şemsüddin, *Kıساسu'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2/264.

38 Hâzîm Kartâcinnî, *Minhâcu'l-Bülegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. Hûca (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1986), 66.

39 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 33.

kullanılması da söz konusudur. Bu bağlamda deyimler bir amaca ulaşmak, alay etmek, ayırt etmek, tersine çevirmek ya da zihinsel yetenekleri göstermek için de kullanılmıştır. Öte yandan, aynı deyim farklı kullanım alanlarına göre birden fazla etki ve işlevine rastlamak da mümkündür.⁴⁰

Genel anlamda asıl kaynağı bireyler olan deyimler, toplumun kültürel mirası, âyet ve hadislerden de etkilenmiştir. Bu bilgeliği meydana getiren ve günlük yaşamlarında insan ilişkilerinde sıkça kullanılan deyimler, bir gerçeği pekiştirmek ve olumlu ya da olumsuz bir olguyu desteklemek amacıyla da kullanılmaktadır. Zira bireyler söylemlerini desteklemek, davranışlarını haklı çıkarmak ve alışkanlıklarını düzeltmek için deyimlere başvurmuşlardır. Bu nedenledir ki, insanlar arasındaki etkileşimi düzenleyen ve iletişimini güçlendiren deyimler, ahlâki değerlerin ve sosyal geleneklerin insanların kalbine yerleştirilmesinde eğitici, kültürel ve sosyal bir araçtır. Nitekim örf ve adetlerini, dilini, yaşam biçimini ve etkileşimlerini başkalarıyla paylaşma gereği duyan insan, bir tecrübesini aktarırken uzun uzadıya anlatmak yerine, kısa bir cümleden oluşan bir deyim ile o düşüncesini özetleyerek insanlar arasında takdir ve özgüven kazanırlar.⁴¹

İnsan hayatını büyük ölçüde etkileyen deyimlerin önemini ve etki alanlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

4.1. Dinî Etkiler

Deyimler, tarih boyunca insanın ruhuna hitap eden yaygın ve etkili edebî araçlardan birisi olarak her devirde yüksek bir yere sahip olmuştur. Özellikle, diğer toplumlara mesajlarını iletmek için harf, kelime ve anlam bakımından dil ve üslupta mahir olan Arapların hayatında deyim, vazgeçilmez bir konuma sahiptir. Deyimler, tarih boyunca var olan dinî, kültürel ve sosyal kavramları yaşatmak, vurgulamak, nesiller boyunca tevarüs eden o toplumdaki güzel ahlâki ve yüksek nitelikleri muhafaza etmek için önemsenmiştir. Örneğin; Arapların kullandığı “Hayrın hayırlısı hayrı işleyendir, şerrin de şerlisi şerri işleyendir” (حَيْرًا مِّنَ الْحَيْرِ فَاعِلُهُ، وَإِنْ شَرًّا مِّنَ الشَّرِّ فَاعِلُهُ) deyiminde o dönemin önemli bir ahlâk kuralı vurgulanmıştır. Buna göre; bir hayrı ya da şerri vadeden değil, hayrı işleyen daha hayırlı, şerri işleyen de daha şerli olduğu vurgulanmıştır. Başka bir ifadeyle; hayrı işleyen teşvik edilirken, şerri işleyen zemmedilmiştir.⁴²

Deyimler, bir başka yönden toplumda tecrübe sahibi bilge kişilerin oluşturduğu birtakım ders çıkarılacak yargılar ve ahlak kurallarıdır. Çünkü ahlaki kurallar, her zaman birey ve toplum davranışlarını düzeltir ve etik bir yaklaşım oluştururlar. İnsanlar nezdinde bu ahlak anlayışını örf ve adetlerin bir parçası haline getirmek, hikmeti tesis etmek, tecrübeyi geliştirmek ve nezaket kurallarını benimsetmek üzere yapılan çalışmalar çerçevesinde genelde edebî sanatlar ve özelde deyimlerin rolü azımsanamaz boyuttadır. Eski Arap deyimleri, çoğunlukla bu meyanda olduğu için toplum tarafından kabul görmüştür.⁴³

İslâm'ın doğuşundan sonra deyimler, İslâm ahlakını ön planda tutarak, toplumun mane-

40 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 39.

41 Tefik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-Asrû'l-Câhilî*, 140.

42 Ahmed Ubeyye, *Emsâlûna-el-Mevrûse* (Mısır: el-Mektebetü'l-Mısıriyye, 1987), 80.

43 Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Mâverdüfî, *Kitâbü'l-Emsâl ve'l-Hikem* (Riyâd: Daru'l-Vatan, 1999), 34.

viyatını güçlendirmede büyük rol oynamıştır. İslâm, deyimlerin insanın nefsinin ve ruhunu eğitmedeki rolünü kabul etmiştir. Deyimler, olumlu ya da olumsuz söylemlerle insan ahlâkı üzerinde etkin bir güce sahiptir. Örneğin; “Hür kadın aç kalır ama göğüsleriyle yemez!” (تَجُوعُ الْحُرَّةُ وَلَا تَأْكُلُ بِسَدِّئِيهَا) deyiminde, zinanın engellenmesi için önemli bir tembih söz konusudur. Bu doğrultuda âyetlerde geçen deyimlerin de insanların kalplerine ibret ve hikmeti yerleştirmek ve onları kötülüklerden caydırmak için kullanıldığı unutulmamalıdır.

4.2. Psikolojik Etkiler

Deyimler, sorunlarına çözümler arayan insanlara yol göstererek düzeltme, ibret alma, ruhlarını geliştirme ve yaşama yollarını öğretme konusunda psikolojik etkilere sahiptir. Çünkü deyimler; insana ibret alınacak durumu, bir okulda öğrenmek zorunda kalacağı tedrisata ve telkinlere ihtiyaç duyulmadan doğrudan aktarır sunmaktadır.⁴⁴

Yaşadığı hayatta acı-tatlı türlü hengâmelerden geçen insanoğlu, kendini teselli etmek için bazı sihirli kelimelere ihtiyaç duyar. Çünkü insan, yaratılışı gereği ya cesur ve heybetli ya da kırılabilir ve narindir. Kimi zaman bir sözle hüzünlenip ağlar, kimi zaman bir sözle aşagılanıp iç dünyasına çekilir, bazen de kabına sığmaz coşkusundan kükreyip çağlar. Çünkü acıların, yaraların, mutluluğun, umudun ve tecrübelerin sonucunda, derin bir psikolojik olgudan çıkmış sözlere karşı, insanoğlu tabiatı gereği tepki verir. Örneğin; şair Mütenebbî'nin (ö. 354/965) ölmeden önce atının üzerinde düşmanlarına karşı giriştiği saldırıdan evvel şöyle dediği nakledilir: “At da, gece de, çöl de tanır beni / Kılıç da, mızrak da, kâğıt da, kalem de” (الْحَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفُنِي / وَالسَّيْفُ وَالرَّمْحُ وَالْقُرْطَاسُ وَالْقَلَمُ). Mütenebbî, bu mısralarla bir şecaat örneği vermiştir. Böylece deyimler vasıtasıyla deyim söyleyenin psikolojik durumu konusunda bilgi sahibi olmak mümkündür. Çünkü deyimler mutlak bir tecrübenin ürünü olarak tezahür etmiştir.⁴⁵

4.3. Eğitici ve Öğretici Etkiler

Genel anlamda deyimler, aslında bir nesilden diğer nesle dilden dile aktarılarak varlığını sürdüren edebî ürünlerdir. Çoğunlukla birer tekerleme biçiminde insanlar arasında bir olay ya da düşünceye destek veya örnek olarak kullanılırlar. Zamanla bunlar yazıya alınarak yayılımı kolaylaştırılmış, söylenmiş, öğretilmiş ve muhafaza edilmesi sağlanmıştır. Toplumun her tabakasında olduğu gibi pek çok bilim adamı ve akademisyen, bilgi ve tecrübelerini muhataplarına daha etkin bir şekilde aktarabilmek için deyimlerden örnekler vermektedirler. Bir öğretmenin anlattığı konunun öğrencilerin zihninde kalıcı olması için bir deyim ile örnek vermesi, hem o deyim öğrenilmesi hem de öğrencilerin kısa bir cümle ile uzun bir nasihat almalarına imkân sağlar. Bu durum, âyetlerin anlaşılmasında da mevcuttur. Âyette **“Biz, rüzgârları, (bitkileri) aşılaması için gönderdik”** buyrulmuştur.⁴⁶ Bunun aslı şudur: “مَلَاقِحَ” kelimesi tozlaşmayı ifade eder. Çünkü eski bir deyimde: “Rüzgâr, bulutları tozlaştırdı (döledi) (الْفَقَحَاتِ الرُّبُوعِ السَّحَابِ)” denilerek, kelimenin deyim anlamıyla âyete açıklık getirilmiştir.⁴⁷

44 Mohemed Galib Bereket, *Rüye Nefsîye li'l-Emseli'ş-Şebiye* (Kahire: Neobook, 2020), 35.

45 Bereket, *Rüye Nefsîye li'l-Emseli'ş-Şebiye*, 37; Hamid el-Hamedânî, *el-Rivâyetü'l-Mağribiyye* (Fas: Dâru'l-Meârif, 1985), 11.

46 *Kur'an Yolu* (Erişim 20 Nisan 2022), Hicr 15/22.

47 Ebû Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 257.

Âlimlerin, Arap deyimleriyle kıssalar ve benzetmeler getirmesi, tasavvur edilenin tasdik edilmiş surette gösterilmesi, tıpkı gizli manaları öne çıkarmada hayallere ve vehme dalmış kimsenin gerçeklerle uyanması ve gerçeklerin üzerinden perdelerin aralanması gibidir.⁴⁸ Ayrıca deyimler, bir müçtehidin bilmesi gereken Kur'ân ilimleri arasında sayılmıştır. Zira Allah'a itaati bildiren deyimler; kullara isyandan sakınmayı, gafleti terk etmeyi, nafile ve faziletleri çoğaltmayı teşvik etmektedir.⁴⁹

4.4. Sosyal İletişimsel Etkiler

Deyimlerin toplum ilişkileri üzerinde derin sosyal etkileri vardır. Toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmaları neticesinde, aralarında meydana gelmiş olan sorunların çözüme kavuşması, tecrübe ve birikimlerinin karşılıklı paylaşımı ve özgüvenleri sayesinde diğer toplumlarla da doğru bir şekilde iletişime geçmeleri, deyimlerin etkisi sonucunda daha güçlü bir şekilde mümkün olmaktadır. Örneğin; Araplar, “Koyunu kestikten sonra, yüzülmesi ona zarar vermez!” derler. Bu meyandaki bir Türk atasözü ise “Ölmüş eşek kurttan korkmaz!” şeklindedir. Aslında bu iki deyim, zamanla gelişerek kullanıldıkları toplumda mesel halini almıştır. Bu durum, Türkler ile Arapların yakın coğrafyalarda yaşamaları nedeniyle iki millet arasındaki sosyal iletişimin bir sonucudur. Zira milletler arasındaki kültür ve dil farklılığı, toplumsal değer ve anlayışların aynı doğrultuda tezahür etmesine engel değildir.⁵⁰

4.5. Zihinsel Etkiler

Deyimlerin konuşmada kullanılmasını moda ya da lüks olarak algılamak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü deyimler bilgiye ulaşmanın en gerçek yollarından birisi olarak kabul edilmiştir. İnsanları en derin düşüncelere götürebilecek güvenli bir sığınak olarak gelişen deyimler, umutların ve korkuların bilinmesine katkı sağlayan birer sanat eseridir. Deyimler, fiillerin niceliğini ifade eden, güzel konuşmanın şekil ve ölçüleridir.⁵¹ Öyle ki, deyimler sayesinde konuşma dili ve hitabetin daha keskin ve canlı doğasını aktarabilecek bir düzeye ulaşmak mümkün olmaktadır.

Duygu ve düşüncelerin deyimle ifade edilmesi, mantık için daha açık, işitme için daha ince ve söz sanatı ehli için daha geniş anlamlı olmasını sağlar. Bu sayede deyimler, zihne doğru algılama sinyalleri göndererek onu düşünmeye sevk etmekte ve karşılaşılan sorunlara çözüm bulma yeteneğini onun için geliştirmektedir.⁵² Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: “İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır”.⁵³ Ayette geçen “bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır” tabiriyle deyimın insanı düşünmeye ve araştırmaya teşvik ettiğinden bahsedilir.

48 Milhim, *el-Emsâlû'l-Arabiyye*, 84.

49 Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, 257.

50 Nahid Küdih?, “el-Emsâlû-el-Arabiyye”, *Mecelletü'l-Fikri'l-Arabî* 49/8, (Aralık 1987), 29.

51 Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, 257.

52 Ebû Muhammed Abdullah İbnü'l-Mukaffa', *el-Edebü's-Sağîr*, thk: Ahmet Zeki Paşa (Mısır: el-Cemîyetü el-Vüskâ-el Hâyriye, 1911), 30.

53 Ankebût 29/43.

4.6. Siyasal ve Kültürel Etkiler

Her coğrafi bölge, bilimsel ve pratik araçlar sayesinde varlığını koruyabilmektedir. Bu bağlamda toplumlar, varlıklarını sürdürürebilmek için örf, adet ve kültürlerini muhafaza etmek üzere, kabilecilik anlayışını güçlendirecek edebî sanatları geliştirmeye ve korumaya yönelmişlerdir. Bu meyanda kabilelerde özellikle de aile, kabile ve coğrafi bölge ile ilgili deyimler, kavmiyetçiliği ve kabileciliği pekiştirmek için kullanılan çok önemli bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü deyimler, insan davranışlarını, ruhları harekete geçirebilmede belirli bir gücü ve etkisi olan edebî unsurlardır. Bu etkili unsur; ezberleme, anlama ve dinleyicinin kabulü ile karakterize edilir ki, bu da deyimlerin ruhlara ve zihinlere hızla nüfuz etme kabiliyetinin bir göstergesidir.⁵⁴

Birçok deyim, aynı anda hem birey hem de topluma hitap ederek ilişkilerin güçlendirilmesini sağlayan yol gösterici etkileri vardır. Her toplumun kendisiyle gurur duyduğu ve daha iyisini söylemek için adeta yarışa girdikleri, kendi standartlarına ve geleneklerine uymaya ve onlara bağlı kalmaya teşvik eden deyimleri vardır.

Eski çağlardan bu yana birçok kavim ve milletler nezdinde deyimler, bireysel ve toplumsal yaşamın düzenlenmesine büyük katkı sağlayan bir anayasa ya da örf ve adet hukuku olarak kabul edilen vazgeçilmez değerler ve yasalar olarak görülmüştür. Bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyen sosyal, siyasal ekonomik ve ahlâk kuralları açısından değerlendirildiğinde deyimler, bir ceza ve idare hukuku niteliği taşıdığı söylenebilir.⁵⁵ Deyimlerin bu denli insan hayatına etki etmesinde, fikri ve felsefi gücünün yanı sıra eğitici rolünün belirleyici olduğu unutulmamalıdır. Bunun altında ise derin bir insan tecrübesinin yattığı açıktır.

4.7. Edebî ve Sanatsal Etkiler

Deyimler, merkezi kalp olan ruhun derinliklerinde meydana gelen etkileşimlerin bir ifadesidir. Yüreğimiz aracılığıyla duygularımız harekete geçer ve ruhumuza yansiyarak anlam bulur. Duyu organımızla işittiğimiz bir deyim, zihnimizde duyguya dönüşerek yüreğimizde hislerimizi harekete geçirir ve pratiğe dönüşür. Bu açıdan deyimler mana ve şahısları tasvir eden sanatlar olarak görülebilir. Ayrıca meseller, genel olarak insan mirasında özgün bir eğitsel yol gösterici bilgi kaynağını temsil etmektedir.⁵⁶

Şüphesiz ki birey ve toplum üzerinde büyük etkisi olan deyimlerin, gerçek durum ile söylendiği olay arasındaki benzetme ve temsil ile zihinde beliren duyusal temsilleri harekete geçiren işlevsel pek çok amacı vardır. Deyimler iki olay veya durum arasındaki benzerlik temeline dayanır. Bu benzerlik ya ders çıkarma ya da vaaz ve nasihat olarak ortaya çıkabilir. Ayrıca söz ve olgular arasında kurulan bağ, kişiye fiil ve eylem için harekete geçme cesareti verir.⁵⁷

Öte yandan deyimlerin, bir tartışma ya da münazarada delil olarak kullanılması her devirde önem arz etmiştir. Yazarlar, vaizler ve âlimler, deyimleri tartışmalarında muhaliflerine karşı etkili bir araç olarak kullanmıştır. Çünkü edebî sanatların yanında deyimlere yer

54 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 39.

55 Küdih, "el-Emsâlü-el-Arabiyye", 29.

56 Tefik, *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-Asrû'l-Câhilî*, 140.

57 Milhim, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, 41.

verilmesi, kişinin edebî üslubunu ve sanatsal becerilerini geliştirdiğini gösterir.

Deyimler, insanların günlük hayatta karşılaştıkları olayların bir aynası, bilerek ya da bilmeden düşüncelerinin yansıdığı bir tiyatro sahnesi gibi fikirlerini, yaşam felsefelerini, bilgeliklerini, özlemlerini, acılarını, arzularını ve hayallerini işledikleri devasa bir sütun ve yaşadıkları çevre ile etkileşimlerinin en net resmidir.⁵⁸

5. Kur'ân-ı Kerîm'de Deyimler

Kur'ân-ı Kerîm incelendiğinde; onun her yönüyle bir vahiy ürünü olduğu, belâgat, fesa-hat ve edebî sanatlar açısından mucizevî özelliklere sahip olduğu görülecektir. İhtiva ettiği deyimler aracılığıyla da adeta maddî dünyadan manevî dünyaya bir geçiş sağladığı hissedilecektir.

Kur'ân'ın dili olan Arapça ise tedvin döneminden günümüze kadar olan gelişim sürecinde Kur'ân'dan güç ve kuvvet almış ve İslâm kültürünü taşıyıp nakletmesiyle şöhret kazanmıştır. Bu meyanda Kur'ân, Arap dilinde eskiden beri nakledile gelen deyimlerin hatırlanmasına ve yeniden derlenmesine etki ederek unutulup kaybolmasına mâni olmuştur. Bizzat insanların durumlarıyla ilgili meseller vererek, onlara gözlerinden kaçmış olan bilgilerin ne olduğuna dair düşünme, hatırlama ve tefekkür etme fırsatı vermiştir.⁵⁹

Kur'ân'daki deyimleri, emsâl-ı zâhire (açık), emsâl-ı kâmine (gizli) ve emsâl-ı mürsele (nakledilen) şeklinde ayırmak mümkündür.⁶⁰ Emsâl-ı zâhire diye adlandırılanlar; açık teşbih şeklinde zikredilen deyimlerdir. Meselâ; âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur; “*İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder; nihayet ona vardığında orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanı başında da (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur; Allah ise, onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür.*”⁶¹ Allah Teâlâ kâfirlerin amellerini çöldeki bir seraba benzetmiştir. Görüldüğü gibi âyette inkâr edenlerin amelleri, ıssız çöllerdeki seraba benzetilmiş ve susuzluğunu giderceğini zannedenlerin boşa çıkan umutları gibi onların amellerinin de ahirette bu şekilde boşa çıkacağı veciz bir teşbihle misal verilmiştir.⁶² Emsâl-ı kâmine diye adlandırılan deyimler ise âyetlerde doğrudan ya da lafzen değil de anlam itibarıyla Arap deyimlerini anımsatırlar. Meselâ; âyet-i kerimede “*Musa; Allah buyuruyor ki: 'O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek' dedi.*”⁶³ buyurulmaktadır. Âyetin anlamından, orta yaşlarında bir mandanın kastedildiği anlaşılmaktadır.⁶⁴ Bu itidalli olmaya delalet eden kapsamlı bir deyimdir. “*ikisi arasında*” âyetini bu bağlamda zikretmek seçmede itidalli olmaya delalet eder. Emsâl-ı mürsele diye adlandırılan deyimler ise belirli anlamlara veya ilkelere işaret eden ve insanlar arasında yaygın kullanımları nedeniyle deyim olduğu sanılan bazı Kur'ân âyetleridir. Örneğin; “*İşte şu anda gerçek orta yere çıktı*”⁶⁵ âyet-i kerîmesinin bu kısmı, Araplar arasında bir

58 Ni'mat Ahmad Fu'ad, *el-Nîl fi'l-Edebi's-Şa'bi* (Mısır: Mektebetü'd-Direseti-'ş-Şeb'iyye, 1997), 109.

59 Tirmizî, *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne*, 14.

60 Menna el-Kattân, *Mebahisu fi Ulûmi'l-Kur'an* (Riyad: Matbaatu'l-Ma'rif, 2000), 293.

61 Nûr 24/39.

62 Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 17/329.

63 Bakara 2/68.

64 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 2/89.

65 Yûsuf 12/51.

sır ifşa edildiği ve gerçekler ortaya çıktığı zaman sürekli kullanılmıştır. Bu ifade, zamanla dilden dile dolaşarak sürekli tekrarlanması neticesinde Araplara ait eski bir deyim olarak algılanmıştır. Oysa gerçekte âyet-i kerimede, Hz. Yûsuf'a atılan bir iftiranın içyüzünün ortaya çıkması, diğer bir ifade ile tutsaklıktan kurtulmasına vesile olan gerçeğin gün yüzüne çıkması kastedilmiştir.⁶⁶

Kur'ân'ı Kerim'de deyimler, beşerî ve itikâdî meseleleri açığa kavuşturmanın yanı sıra ibret, nasihat ve hidayete delalet etme suretiyle açık bir şekilde zikredilmiştir. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: *"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir"*⁶⁷ bu ayette bir deyim vardır. Bu ayet en doğru yöntemle mücadele/münakaşa etmeyi kolaylıkla göstermektedir. Ve aynı zamanda ayet-i kerime hidayete davet eder. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de: *"İman edenler, bilirler ki o şüphesiz haktır, rablerindedir. Ama küfre saplananlar, 'Allah böyle bir mesel ile ne murat etmiş ki', derler. Evet Allah onunla birçoklarını şaşırır, yine onunla birçoklarını yola getirir, hem onunla ancak o fasıkları şaşırır."*⁶⁸ buyurmuştur. Yine bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v), bir hadis-i şerifte: *"Allah, emreden ve yasaklayan Kur'ân'ı, açık bir sünnet ve darb-ı mesel olarak indirdi."*⁶⁹ buyurmuştur.

Kur'ân'da bazı deyimler, bir şeyi açıklamak ya da muğlak anlamları ortaya çıkarmak için bazıları da bir sureti zihinde canlandırmak amacıyla çeşitli şekillerde yer almıştır. Meselâ; bir âyette *"İşte bu meseller var ya, biz onları insanlar için getiriyoruz; fakat onlara ilim sahiplerinden başkasının aklı ermez."*⁷⁰ buyrulmuştur. Bu ayet Kur'an-ı Kerim'de insanın günlük hayatında doğru yolu bulmak için kullanabileceği birçok deyim varlığına işaret etmektedir. Bu ayette mesellerin sıradan sözler olmadığına, onların insanlara verilecek mesajların daha etkili şekilde aktarılması için kullanıldığına ve ilim sahibi insanların bu fiili daha müessir şekilde kullanacağına vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla deyimler, muhatabın zihnindeki suretin ya da görüntünün anlamını ve ilişkisini netleştirirken, kişiye Allah'ın kitabından duyduklarını ve okuduklarını akliyle tasavvur ederek tam bir idrak sağlamaktadır. Daha önceki birçok ayet ve bu ayet-i kerime de geçtiği gibi *"Kötünün çokluğu sana ilginç gelse de iyi ile kötü bir değildir. O halde ey akıl sahipleri, Allah'a âsi olmaktan sakının ki kurtuluşa eresiniz!"*⁷¹ bu ayet kötülükle iyiliğin eşit olmadığına delalet etmektedir. Bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Kur'ân helâl, haram, muhkem, müteşâbih, emsâl olmak üzere beş vecih üzerine nazil oldu. Helal olanlarla amel edip, yasaklananlardan sakınınız. Muhkemine uyarak, müteşâbihine iman edip emsâlinde de ibret alınız."*⁷² Burada "emsâl" kelimesiyle Hz. Peygamber, meselleri (deyimleri) kastetmekte ve bunun önemine işaret etmektedir. *"İlimde derinleşmiş olanlar ise, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz tarafından (gönderilmiştir)' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."*⁷³ âyetinde de akıl sahiplerinin düşünüp anlayabildiklerine vurgu yapılarak, deyimlerin üye-

66 Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2010), 736.

67 Nahl 16/125.

68 Bakara 2/26.

69 Said b. Mansur b. Şu'be el-Horasanî, *Sünen*, Thk. Habiburrahman el-Azamî (Riyad: Dar el-Usaymi, 1994), 2/271.

70 Ankebût 29/43.

71 Mâide 5/100.

72 Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 486.

73 Âli İmrân 3/7.

rinde düşünülüp anlaşılmasına açık bir teşvik söz konusudur. Deyimlerin üzerinde düşünülüp anlaşılmasına açık bir teşvik söz konusudur. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: “*Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur*”⁷⁴ bu ayet işlerde orta yolu tercih etmeyi ve aşırıya gitmemeye delalet etmektedir. Nitekim deyimde de şöyle denilmiştir: “İşlerin en hayırlısı orta yolun benimsenmesidir.”

Kur’ân’daki deyimler, psikolojik açıdan alıcının zihninde canlanan bir hayali, duyuşal formda zihinsel anlamlar yükleyerek ortaya çıkarmaktadır. Nitekim insan ister istemez zihninde beliren bu suretle etkileşime girerek ona tepkiler vermek suretiyle âyette vurgulanan etkiyi adeta vücudunun tüm azalarıyla hissetmektedir. Örneğin; “*Bizim âyetlerimizi yalanlayanlar ve büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!*”⁷⁵ âyetinde açıkça görüldüğü gibi, devenin iğne deliğinden geçebilmesinin imkânsızlığı hatırlatılarak kıyamet günü meydana gelecek bir olayın duyuşal suretinin zihinlerde tasavvur edilmesi murat edilmiştir. Âyet-i kerîmede Yüce Allah’ın âyetlerini dünya hayatında yalanlayanlara ve büyüklenip onlardan yüz çevirenlere, ahirette rahmet kapılarının kapanacağı ve cennete girebilmelerinin mümkün olmayacağı, devenin iğne deliğinden geçmesinin imkânsızlığı ile tasvir edilmiştir. Bu veciz deyim bize; inkâr edenlerin ahiretteki durumlarının vahametini, ne kadar umutsuzluk yaşayacaklarını ve mutlak surette azaba duçar olacaklarını göstermektedir.

Sonuç

İnsanın bulunduğu her yerde iletişim söz konusudur. İletişimi oluşturan temel yapı taşlarından birisi olan dil de bulunduğu toplum yapısını yansıtmaktadır. İnsan hayatının ayrılmaz birer unsuru olan deyimler, kökleri toplumların var oluşları kadar eskiye dayanır. Dolayısıyla milletleri oluşturan sosyal grupların duygularını, düşüncelerini, geleneklerini ve deneyimlerini yansıtan deyimler, bir toplumun psikolojisini, entelektüel ve kültürel gelişimini öğrenme konusunda en önemli kaynaklardan birisidir.

Arap Edebiyatında da oldukça önemli bir yere sahip olan deyimler, nitelikleri ve özellikleri bakımından farklılık arz edebilmektedir. Araplar için şiir ne kadar önemli ise deyimler de aynı şekilde önem taşır. Oldukça derin anlamlar taşıyan deyimler, günlük hayatta kullandığımız dilden ziyade insan ruhuna ve kulağına daha fazla hitap eden etkileyici cümlelerdir. Bununla beraber bazı deyimlerin anlam bakımından hoş görülmeseler bile, edebî sanatlar ve belâgat açısından değer taşıdıkları gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Deyimler ile şiir arasında oldukça kuvvetli bir ilişki vardır. Nitekim birçok şiir, halk arasında deyim haline geldiği gibi aynı şekilde birçok deyimde şiirlerin içinde yer almıştır. Deyimler ve şiir; nesilden nesile yayılması, kelimelerinin değişmezliği, insan ahlâk, erdem, nefis ve ruhuna hitabı, belâgat sanatlarına yer vermeleri, az kelime kullanarak çok fazla duygu ve düşünce aktarmaları gibi benzer özelliklere sahiptir. Ancak şiirler artırılabilir ve süslenebilirken deyimler abartılı ve mübalağa içeren bir anlatıma ihtiyaç duymamaktadır.

74 Furkân 25/67.

75 A'râf 7/7.

Arap dili de tedvin döneminden günümüze kadar süren gelen gelişim aşamasında Kur'ân'ı Kerim'den güç ve kuvvet almış ve İslâm kültürünü taşıyıp nakletmesiyle şöhret kazanmıştır. Bu bağlamda Kur'ân, Arap dilinde eskiden bu yana nakledilip günümüze ulaşan deyimlerin hatırlanmasına ve yeniden derlenmesine etki ederek onların unutulup kaybolmasına engel olmuştur. Bu bağlamda âyetlerde, insanların ders ve ibret almaları gereken ve bunun içinde duyusal imgelere ihtiyaç duydukları durumlarla ilgili deyimlere yer verilmiştir.

İnsanların duygu ve düşünceleri üzerinde önemli etkilere sahip olan ve yüce Allah'ın biz insanlara gönderdiği ilâhi kitabında da kendisine yer bulan deyimler, tüm toplumlar için büyük öneme sahiptir. Toplumların bel kemiği olarak nitelendirilen deyimler, insan yaşamının olduğu her coğrafya ve kültürde varlığını yüzyıllardır sürdürdüğü gibi bundan sonra da sürdürmeye devam edecektir.

Kaynakça | References

Abdeh, Ahmed Abdülğaffar. *Emsâlüna-el-Mevrûsetü Kıymetehâ-el-Edebiyye-ve'l-Fikriyye*. Mısır: el-Mektebetü'l-Mısrıyye, 1. Basım, 2000.

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil*. Ankara: TDK. Yayınları, 1995.

Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdillâh b. Sehl. *Cemheretü'l-Emsâl*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, Abdülmecid Kutamış. Riyad: el-Müessesetü'l-Arabiyye el-Hadise, 1. Basım, 2000.

Bedran, Emin İsmail Tefik. "el-Emsâlü ve tevziyfiha fi eşşaril cahili". *Mecelletü Külliyyeti ed-Dirasati'l-İslamiyyeti ve'l-Arabiyye*, 33/8 (2017), 1023–1099. <https://doi.org/10.21608/bfda.2017.23943>

Bereket, Mohamed Galib. *Rüye Nefsiye li'l-Emseli's-Şebiye*. Kahire: Neobook, 1. Basım, 2020.

Bilgin, Abdülcelil. *Kur'an'daki Deyimler ve Zemaşeri'nin 'Keşşaf'ı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Dayf, Ahmed Şevkî Abdüsselâm. *el-Asrû'l-Câhilî*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 11. Basım, 1960.

Doğru, Erdinç. *Modern Arapçadaki Deyimlerin Dilbilimsel Açından İncelenmesi ve Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

el-Hamedânî, Hamid. *el-Rivâyetü'l-Mağribiyye*. Fas: Dâru'l-Meârif, 1. Basım, 1985.

Fârâbî, Ebu İbrahim İshak b. İbrahim. *Dîvânü'l-Edeb*. Kahire: Mücemma'el-Lugah el-Arabiyye, 1. Basım, 1974.

Feyyâz, Muhammed Cabir. *el-Emsâl fi'l-Kur'an'il-Kerîm*. Amerika Birleşik Devletleri: el-Ma'hadu'l-Alemi'l-Fikiri'l-İslâmî, 1. Basım, 1993.

Fu'ad, Ni'mat Ahmad. *el-Nîl fi'l-Edebi's-Şa'bî*. Mısır: Mektebetu'd-Direseti's-Şebiyye, 1. Basım, 1997.

Habenneke, Abdurrahmân Hasan. *el-Emsâlü-el-Kur'âniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1980.

İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Muhteseb fi Tebyîni Vucûhi Şevâzî'l-Kırââtî ve'l-İdâhi anhâ*. thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülfettah İsmail Şelebî. Beyrut: Dâru Sezgin, 1. Basım, 1986.

İbnü'l-Mukaffâ', Ebû Muhammed Abdullah. *el-Edebü's-Sağîr*. Mısır: el-Cemîyetü'l-Vüs-kâ'l-Hâyriyye, 3. Basım, 1911.

Kartâcenî, Hâzim. *Minhâcu'l-Bülegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 3. Basım, 1986.

Katameş, Abdülmecid. *el-Emsalül-Arabiyye Dirâse Târîhiyye Tahlîliyye*. Şam: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1988.

Kattân, Menna. *Mebahisu Fî Ulûmi'l-Kur'an*. Riyâd: Matbaatu-el-Ma'rif, 2000.

Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî. *el-Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*. Mısır:

Matbaatu's-Seade, 2. Basım, 1955.

Kur'an Yolu. Erişim 20 Nisan 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

Küdh, Nahid. "el-Emsâlü-el-Arabiyye", *el-Fikiü-el-Arbî Dergisi* 49/8, (1987): 18-49.

Mâverdü, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. *Kitâbü'l-Emsâl ve'l-Hikem*. Riyad: Daru'l-Vatan, 1. Basım, 1999.

Milhim, Hasan Tahir. *el-Emsâlü'l-Arabiyye*. Irak: Muessesetü'l-Ulûmi'n-Nehci'l-Beleğeti, 1. Basım, 2017.

Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed. *el-Muktedab*. thk. Abdulhâlık Udayme. Mısır: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şu'ûni'l-İslamiyye, 1. Basım, 1994.

Osman, Abdurrahmân. *et-Teşbihü-ve'l-Kinâye Beyne't-Tanzîri ve't-Tavzîfi'l-Fennî*. Cezayir: Mektebetü'ş-Şebeb, 1. Basım, 1993.

Ömer, Ahmet Muhtar. *Dîvânü'l-Edeb li'l-Fârâbî*. Kahire: Mecmeu'l-Luğati'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1974.

Said b. Mansur, b. Şu'be, *el-Horasânî el-Mekkî*, Sünen. Riyâd: Darü'l-Usaymi, 1. Baskı, 1994.

Sellheim, Rudolf. *el-Emsâl el-Arabiyye'l-Kadîme*. Mısır: Daru'l-Emene, 1. Basım, 1971.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed b. Ali. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi-el-Arabî, 1. Basım, 2010.

Şemsüddin, İbrâhim. *Kıyasu'l-Arab*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2002.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Çur'an*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1994.

Tevfik, Muhammed. *el-Emsâlü'l-Arabiyye ve'l-Asrû'l-Câhilî*. Beyrut: Dârü'l-Nâfis, 1. Basım, 1988.

Tevhîdî, Ebu Hayyan. *El-Emtâ' ve'l-Muânese*. Kahire: Lecnetü't-Te'lîf ve'n-Neşr, 1. Edisyon, 1939.

Tirmizî, Ebu Abdullah Muhammed. *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne*. thk. Es-seyyid el-Cemili, Beyrut: Dârü Üsâme, 2. Basım, 1987.

Ubeyye, Ahmed. *Emsâlûna'l-Mevrûse*. Mısır: el-Mektebetü'l-Mısıriyye, 1. Basım, 1987.

Uzun, Tacettin. "Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (Haziran 2003), 155-169.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Müstaksâ fi Emsâli'l-'Arab*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 15. Basım, 1987.

Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedruddin Muhammed b. Bahadır. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 15. Basım, 2002.